

A bérszínvonal és a bérfelzárkózás meghatározói Magyarországon

Dr. Pogátsa Zoltán

- Tanulmány -

Friedrich Ebert Stiftung Budapest

2015. április

Jelen tanulmány célja annak az állításnak a dekonstruálása, mely szerint a bérszínvonal emelésének követelése Magyarországon gazdaságilag alá nem támasztható populizmus lenne. A vásárlóerő paritáson mért felzárkózásunk megítéléséhez először komponenseire bontjuk az Eurostat fogyasztói árindexét, és bemutatjuk, hogy az erősen problematikus módszertana miatt Kelet-Európa számára látszólag kedvező irányba torzít. Ezek után bemutatjuk a neoklasszikus bérmodellt, illetve annak Sraffai cáfolatát. Empirikusan demonstráljuk, hogy a neoklasszikus bérmodell magyarázó változója, az alacsony termelékenység nem lehet a humán tőke mutató eredménye. A fejlődésgazdaságtan termelékenységről alkotott nézeteinek rövid összefoglalója után a kapitalizmus válfajai kutatási program eredményeinek felhasználásával bemutatjuk, hogy az alacsony kelet-európai bérek elsődleges oka az FDI függő versenyállam modellje, illetve ezen modellen belül a szektorális megállapodásokra alapuló magas fokú kollektív béralkuk hiánya. Végezetül szakpolitikai javaslatot teszünk a Rehn-Meidner modell magyarországi alkalmazására.

Az elmúlt években mind a politikai, mind pedig a közgazdasági közvéleményben feléledtek a magyar bérszínvonallal kapcsolatos viták. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a magyar bérszínvonal az árakhoz képest olyan alacsony szinten ragadt meg, hogy nagyságrendileg négy millió állampolgár létminimum alatti jövedelemből él. További milliók számára a megélhetés a hónapról hónapra élést jelenti. A társadalom négyötödének nincsenek anyagi tartalékai, azaz egyéni versenyképességének, humán és kapcsolati tőkéjének emelésére is minden valószínűleg képtelen. Az adóztatható jövedelem szűkössége miatt a központi és az önkormányzati költségvetések adóbázisa is rendkívül szűk, ami lehetetlenné teszi a kiadási oldal megfinanszírozását, ezen keresztül pedig folyamatos stabilizációs igényhez vezet, ami ténylegesen megszorításokat jelent. A gyér fogyasztóképes kereslet gátat szab a vállalkozási hajlandóság kibontakozásának. Ráadásul, ahogy azt látni fogjuk, az alacsony minimálbérek még a KKV szektor termelékenységére is előnytelenül hatnak.

A rendszerváltás után negyedszázaddal a kelet-európai lakosságban elfogyott a remény a bérfelzárkózása, amit a dinamizálódó elvándorlás és a kedvezőtlen születési arányszámok jól mutatnak. A polgárok megérzése helyes. Negyed század a világ többi részén elégségesnek bizonyult az életszínvonal felzárkózására a világgazdaság centrumához. Japán, Dél-Korea vagy Szingapúr ennyi idő alatt a harmadik világból az elsőbe jutott életszínvonal tekintetében. A második világháborús megsemmisülést követően Németország a hatvanas évekre már a híres gazdasági csoda, a Wirtschaftswunder állapotában volt, és nyugat-európai bérszínvonalú jóléti állammá vált. A nyolcvanas években megindult ír Kelta Tigris jelenség szintén rohamos, a nyugat-európai szintet elérő életszínvonal javulással járt együtt, rövidebb időszakon belül.

A magyar bérek vásárlóértéke a nyugatiakhoz képest: az Eurostat árindexének súlyos problémái

Optimista politikusoktól és közgazdászoktól sokszor jelenik meg a GDP-felzárkózás, mint a tagság sikerének mérőszáma. Ezen narrativa szerint

a kelet-európai országok egy főre jutó GDP-je vásárlóerő paritáson felzárkózást mutat a nyugati tagországok átlagához.

Egyéni szinten azonban a nemzeti GDP növekedése nem sok kézzelfoghatót jelent. A polgárok saját végső személyes fogyasztásának alakulása ugyanis más képet mutat, mint a nemzeti összterméké. A szintén drámaian kedvezőtlen foglalkoztatási ráta mellett ez a másik legtestközelibb felzárkózási mutató. Az Eurostat, az Európai Unió statisztikai hivatala által közölt adatok szerint **2004-ben, a csatlakozás évében** egy magyar átlagpolgár nominál 4 500 eurónyt fogyasztott el, **egy tipikus nyugat-európai** (belga, dán, német, ír, francia, holland, osztrák, finn, svéd, brit, izlandi és norvég súlyozatlan átlaga) **11 633 euróval többet. 2012-re**, az utolsó rendelkezésre álló adat évére a magyar fogyasztás 5 500 euróra nőtt ugyan, ám ugyanezen idő alatt **a Nyugat Európához képesti különbség 13 741 euróra emelkedett.**

Ezen kedvezőtlen adattípárral kapcsolatosan joggal fogalmazódhat meg az ellenvetés: a személyenkénti fogyasztást vásárlóerő paritáson kell vizsgálni, hiszen Kelet-Európában az árszínvonal is alacsonyabb. Ez így igaz, forduljunk tehát ismét az Eurostathoz, méghozzá az egyéni fogyasztás árindexeihez. Első látásra azt tapasztaljuk, hogy a tényleges személyenkénti fogyasztás általános árindexe Magyarország esetében a már említett időszakban enyhén, az uniós átlag 57 százalékaról 55 százalékra csökkent az előbb említett periódusban, míg a nyugat-európaiaké 119 százalékról szintén enyhén, 122 százalékra nőtt. Ez áll szemben az uniós átlaghoz képesti 37 százalékos nominális fogyasztási szintünkkel. Az alacsony árszínvonal meg kellene nyugtasson minket. Ezek szerint a fenti magyar fogyasztási adat sokkal többet ér, hiszen a nyugati árszínvonal felénél is olcsóbb idehaza a megélhetés.

Mindez nem vág össze a nyugatra költöző keleti migránsok tapasztalataival, akik nem látnak ekkora különbséget a keleti és nyugati megélhetési költségekben. Kinek van akkor igaza? Nos, szerencsére az Eurostat részletesen lebontja az egyes fogyasztási kategóriákat, megnézhetjük tehát a saját fogyasztási kosarunkat. (Az Eurostat nem teszi közzé, hogy milyen súlyokkal számolja az általános fogyasztói kategóriáit.) Mire költ egy tipikus magyar család? Vásárol ételt, italt, ez az európai statisztikai hivatal szerint 2012-ben az uniós átlag 81 százalékába került, azaz messze drágább volt, mint az egyéni fogyasztás átlagos árindexe, amely, mint írtuk, az Eurostat módszertana szerint aggregálva 55 százalékos szintet mutat. Fizeti ezen kívül a háztartás az elektromos áramot, gázt és egyéb tüzelőanyagokat, ez az Eurostat tanulsága szerint szintén 81 százalék volt, azaz ismét csak sokkal magasabb. Közlekedik is, ami ugyan csak 65 százalék volt, de még ez is sokkal magasabb volt, mint az átlagos mutató értéke. A kommunikációs kiadások szintje egyenesen 112 százalék volt az uniós átlagnak, a cipő és a ruha 79 százalék. De ugyanígy drágább berendezni és karbantartani a lakásunkat, elektronikai készülékeket venni, és még folytathatnánk a sort.

	CZ	HU	PL	SK	EE	LV	LT
A. Tényleges egyéni fogyasztás	67,7	54,9	53	64,8	70,5	65,4	58,4
B. Ételek és nem alkoholos italok	83,7	80,8	61,6	86,7	86,6	87,1	77,4
C. Villamoság, gáz és egyéb tüzelőanyagok	90,8	81,3	71,1	96,4	74,3	76,1	81,4
D. Szállítás	66,4	65	57,3	55,1	73	68,1	58,7
E. Kommunikáció	112,6	111,9	70,1	125,4	72,4	81,2	58,3
F. Szálloda és étterem	58,2	50,1	74,9	70,9	76,3	80,7	63,6
Átlag B-E	88,375	84,75	65,025	90,9	76,575	78,125	68,95
Átlag B-F	82,34	77,82	67	86,9	76,52	78,64	67,88
Lakóépületek	65,1	49,6	56,7	64,2	70,5		

Táblázat 1– A tényleges egyéni fogyasztás árindex komponensei, EU27=100% 2012 (Forrás: [Eurostat code prc_ppp_ind](#))

Nehéz nem látni, hogy torzítások vannak az általános fogyasztói árszínvonal számításában. A fogyasztói kosár felsorolt releváns elemei ugyanis gyakorlatilag kivétel nélkül meghaladják az 55%-osnak jelzett teljes fogyasztói árszint mutatót.

Hogy jön ki mindebből az 55 százalékos átlag fogyasztói árszint? Az Eurostat belekeveri például a szállodák és éttermek árát, ami az uniós szintnek csak 50 százaléka nálunk. Ez azonban már önmagában kisebb anomália, hiszen a magyarok többsége éppen az alacsony fizetések miatt nem engedheti meg magának, hogy idehaza étterembe és szállodába járjon, azaz a valósághoz képest elképesztően felül kellene súlyozni az átlagban ezt a kategóriát, hogy az előzőeket lehúzza.

Ami elvileg lehúzhatja az átlagot, az a lakás vásárlás/bérlés komponense, erre azonban az Eurostat erősen kifogásolható módon nem hoz önálló indexet. Illetve létezik a némileg értelmezhetetlen „lakóépületek” komponens. Az Eurostat vaskos ide vonatkozó módszertani kézikönyve¹ szerint azonban itt csak az új építésű lakások árát hozzák, a másodkézből vásároltaké nem szerepel. Szintén létezik az adatbázisban egy komplex kategória („lakhatás, víz, áram, gáz és egyéb tüzelőanyagok”, 44 százalék, így egyben), amit nehéz értelmezni. Egyrészt ha létezik külön egy „elektromosság, gáz, és egyéb tüzelőanyagok” kategória, 81 százalékon, akkor mi indokolja mindezt még egyszer összevonni a lakhatással? A módszertani útmutató azt sejteti, hogy ez a lakásbérlés ára a fogyasztói energia és vízárrakkal. De miért nincs a lakásbérlésnek külön publikált kategóriája az Eurostatnál? Hogy jöhet ki 41 százalékos kategóriaátlag? Készséggel elismerjük, hogy a lakásvásárlási és bérleti árak volatilisak és óriási szórást mutatnak, azaz nyomon követésük óriási nehézségekkel jár, de mégis: ezek árának külön becslése nélkül elég nehéz általános árszínvonal

¹ (OECD-Eurostat, 2012)

becslést adni, a megélhetési költségeket szembeállítani a jövedelmekkel, a fogyasztással.

Természetesen a lakhatási költségek óriási szórást mutatnak: nagyon nem mindegy, hol lakik az ember. A pozsonyi lakbérek például ismert módon a lakáshiány miatt az elmúlt évtizedekben a szomszédos bécsi lakásbérleti árak szintjére emelkedtek, főleg mivel utóbbi fővárosban generózus támogatást tart fenn a nagy arányban tulajdonos önkormányzat. Ezt a képet mutatja egyébként az Eurostat is: a tipikus kelet-európai célországok, Németország és Ausztria lakhatási költségei alig haladták meg a szlovákok, és főleg a csehek. Nagy-Britanniában ugyan jóval drágább a lakhatás az Eurostat tanúsága szerint: a lengyel emigráns azonban nem a londoni belvárosba fog költözni, amely csillagászati lakbérével magasra emeli a brit átlagot. A migránsok konkrét tapasztalatai a megélhetésről mások, mint amit az Eurostat mutatói sejtetnek. És akkor a munkavállalással járó nyugat-európai bőkezű jóléti juttatásokról még nem beszéltünk.

Az egyéni fogyasztási árindex számításában azonban adódik egy az eddig tárgyaltaknál nagyságrendileg súlyosabb probléma is. Az ***Eurostat általános fogyasztói árindexét ugyanis legnagyobb mértékben az torzítja látszólag kedvezőbb irányba a keleti tagállamok esetében, hogy a mutató tartalmazza az ingyenes állami szolgáltatások árszínvonalát, mégpedig a bekerülő anyagok és bérek alapján. Ez pedig abszurdum.*** Az Unió gyakorlatilag minden tagállamában létezik ingyenesen elérhető oktatás és egészségügy, ráadásul sok esetben sokkal magasabb színvonalon, mint keleten. Mindezek tehát nem jelennek meg tényleges költségként, azokat a fogyasztói ár összehasonlításban szerepeltetni torzító, mégpedig erősen lefelé torzító hatású. (Körkörös módon pont a jóval alacsonyabb egészségügyi és oktatási bérek miatt lesz az így számított közszolgáltatás árszint drasztikusan lefelé torzító. Ezekben a bérekben nem egyszer tízszeres különbségek mutatkoznak nyugat és kelet között!)

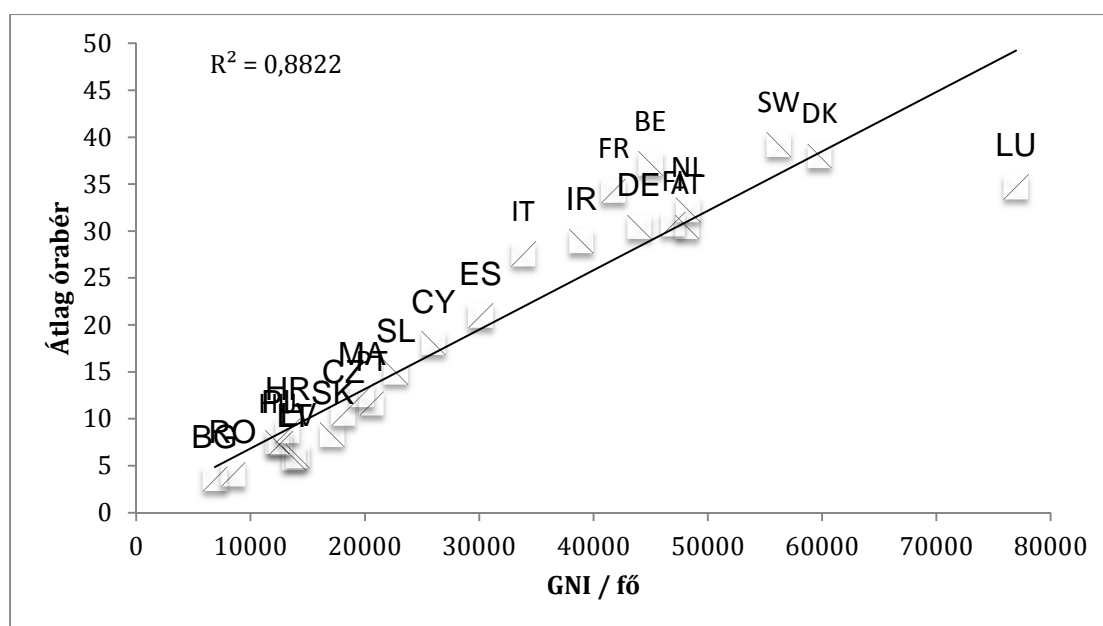
Az Eurostat által publikált átlagos árszínvonal kategória tehát rendkívül problémás módszertanra épül. A fogyasztók számára releváns részkategóriák árszínvonala alapján becsülve az uniós átlag 37 százaléka körüli magyar nominálbérhez valójában inkább egy 70-75 százalék körüli árszínvonal társul, mint ötvenöt. A többi európai ország esetében ugyanezek a torzítások érzékelhetők, az alacsony bérezésűeknél lefelé, a magas bérezésűeknél felfelé. Azaz nem szabad a fogyasztókat a statisztikák alapján kioktatni, hogy hamisan érzékelik az árszínvonalat, mert könnyen lehet, hogy az általuk ténylegesen tapasztalt árak tekintetében közelebb vannak a valósághoz, mint az Eurostat igen problémás módszertana. Meglehetősen bonyolult mindezt kisilabizálni, de nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem érdektelen. Ezen múlik ugyanis, hogy a magyar (és általában a kelet-európai) életszínvonal valóban felzárkózóban van-e az uniós csatlakozás óta. A fentiek alapján az látszik, hogy nincs.

A neoklasszikus bérmódel és annak Sraffaianus cáfolata

A közvéleményben a bérszínvonal domináns közgazdaságtani modellje a neoklasszikus modell, melyben a bér a munka határtermelékenységének „díja”. (Ahogy a profit a tőke

határtermelékenységéé.) A liberális politikai irányzatok alapvetően erre a neoklasszikus modellre támaszkodnak. A modell igen elterjedt, vulgarizált formájában – amely a magyar gazdasági átmenet óta is meghatározó a közvitákban – a bérek a munkáltató és a munkavállaló mint egyén közötti alkufolyamat során dőlnek el. **Ez a modell alapvetően úgy tekint a bérekre, mint egyfajta ár-versenyképességi tényezőre: az alacsony bér vonzza a befektetőket, a túl magas bér taszítja.** Ha ez a valóságban ilyen egyszerű lenne, akkor az unióban legalacsonyabb bérszínvonalú Bulgária lenne a legmagasabb foglalkoztatású ország, a magas bérszínvonalú Skandináviából pedig özönlenie kellene a tőkének Bulgáriába. De tudjuk, hogy nem így van.

A modell szofisztikáltabb változata² jobban visszaadja a neoklasszikus modell eredeti mondanivalóját: **eszerint a termelékenység³ határozza meg a béreket.** Így tekintve a magyar bérek a helyükön vannak, emelésükre nincs lehetőség, mert a magyar termelékenység csupán ezeket a nagyon alacsony béreket teszi lehetővé jelenleg. Fontos megjegyezni, hogy **ez a modell is a bérek moderálásában gondolkodik, azokat csupán tőkevonzó versenyképességi tényezőnek tekinti. Mind keynesi keresleti multiplikátor hatását, mind pedig humántőkét alakító hatását figyelmen kívül hagyja.**

Ábra 1 - Az európai uniós országok egy főre jutó fejlettsége, illetve órabéreibek, 2012 (Forrás: Világbank World Development Indicators, illetve Eurostat [lc_lci_lev])

Már erről az ábráról is látszik, hogy a nyugat-európai országok nagy része a trendvonal felett van, míg a keletiek többsége – így a 7,5 euró körüli

²Lásd például Madár István írását:

http://www.portfolio.hu/gazdasag/de_tenyleg_miért_keres_többet_egy_osztrak_mint_egy_magyar.209918.html illetve Oblath Gáborét: http://www.ksh.hu/statszeme_archive/2014/2014_08-09/2014_08-09_745.pdf

Tekintsünk most el attól, hogy ezek a modellek a kis elemszám miatt is problémásak, feltételezzük azt, hogy több évet figyelembe véve, nagyobb elemszámmal is hasonló következményre jutnának.

³ Az egy főre jutó kibocsájtás a termelékenység proxija

magyar átlag órabér is - alatta. De nem is ez az empirikus megfigyelés ennek a megközelítésnek az igazi gyengesége. Az már elméleti szinten is cáfolatot nyert.

A közgazdaságtan korroborálódott álláspontja szerint a neoklasszikus modell megbukott. Pierro Sraffa Cambridge-i olasz közgazdász az ötvenes-hatvanas években az amerikai vitapartnereikkel folytatott híres tudományos összecsapás, a "Két Cambridge tőke-vitája" során bebizonyította,⁴ hogy **a munka (illetve a tőke) termelékenysége önmagában nem értelmezhető.** Érvelésünk szempontjából ez azzal a jelentőséggel bír, hogy a nemzeti átlagtermelékenység meghatározásában nem játszhat egyedül a munkaerő termelékenysége szerepet. Azt is bemutatta, hogy **a megtermelt hozzáadott érték elosztása a profit és a bér között nem meritokratikus, piaci folyamatok eredménye, hanem a munkaadó és a munkavállalók közötti nyers erőalku eredménye.** Ahol van szakszervezet, ott nagyobb arányú bért hasítanak ki maguknak a munkások, ahol nincs, ott nagyobb a kizsákmányolás. A Keynes köréhez tartozó Sraffa érvrendszerét a piacpárti amerikai vitapartnerek vezéregyénisége, Paul Samuelson is elismerte.⁵ Bármennyire furán is hangzik ez egy Magyarországhoz hasonló volt szovjet rendszerű országban, a közgazdaságtan mindmáig cáfolatlan álláspontja a bér kialakításáról a nyers erőalku. Ennek szintén lesz érvelésünk szempontjából jelentősége. (Érdemes megjegyezni, hogy Sraffa ezzel egyben nem csak a liberális/neoklasszikus modellt cáfolta, hanem a marxianus modellt is, amely a profit egyetlen forrásának a munkát tekintette, a többletérték elosztásában a szociológiai erőviszonyok nála sem játszanak szerepet, az egy szektorok bér/többletérték rátája nála kiegyenlítődik.)

A liberális politikai narratíva által hivatkozott neoklasszikus modell elméleti problémáin túl alapvető hiányossága, hogy nem mond semmit arról, hogy a magyarázó változónak használt termelékenységet mi határozza meg. Márpedig, ahogy ezt látni fogjuk, ez meglehetősen komoly hiányosság. A neoklasszikus modell ebben az értelemben nem magyarázza, hogy mi az alacsony bérek oka, csupán matematizált formában ábrázolja a problémát, összefüggésbe hozva a béreket a termelékenységgel.

Az alacsony termelékenységet nem a munkaerő minősége határozza meg

Bár a modell liberális közgazdász hívei sem feltétlenül gondolják így, a neoklasszikus modell tanulságait a liberális narratíván belül sokan hajlamosak úgy értelmezni, hogy az alacsony termelékenység oka a munkaerő alacsony képzettségében, képességeiben rejlik. Ezen gondolkodás vezet oda, hogy egy elterjedt álláspont szerint a magasabb bérek követelése populizmus, „hőbörgés”. **„Először meg kell tanulni ugyanúgy dolgozni, mint a németek, majd utána tessék követelőzni”** – hangzik el gyakran vulgáris formában a ripszrt. Sraffa nyomán tudjuk, hogy önmagában a termelékenységet a munkaerő nem határozhatja meg, és ez világosan látszik a munkapiaci képességek nemzetközi összehasonlításából is.

---

⁴ (Sraffa, 1960) (Bhaduri, 1969)

⁵ (Harcourt, 1972)

A foglalkoztatottak piaci képességeit mérő OECD PIACC felmérésének⁶ tanúsága szerint a kelet-európai munkaerő képességeiben nem különbözik úgy a nyugatitól, hogy az termelékenységet meghatározza.

Olvasási készség	Számolási készség	Problémamegoldás
JAP	JAP	SWE
FIN	FIN	FIN
NED	SWE	NED
SWE	NED	NOR
AUSL	NOR	DEN
NOR	DEN	AUSL
EST	SLK	CAN
SLK	FLA (BEL)	GER
FLA (BEL)	CZE	UK
CAN	AUT	JAP
CZE	GER	FLA (BEL)
OECD	EST	OECD
DEN	OECD	CZE
KOR	AUSL	AUT
UK	CAN	USA
GER	KOR	KOR
USA	UK	EST
AUT	POL	SLK
POL	FRA	IRE
IRE	IRE	POL
FRA	CYP	
CYP	USA	
ESP	ITA	
ITA	ESP	

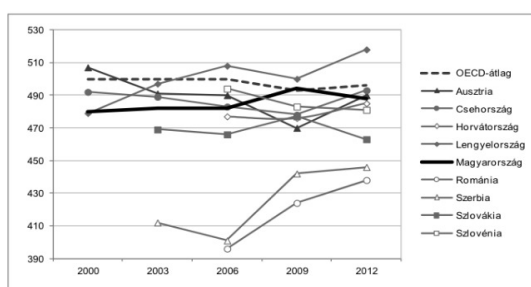
Táblázat 2 – OECD országok foglalkoztatottainak PIACC rangsora (Forrás: OECD)

⁶ (OECD)

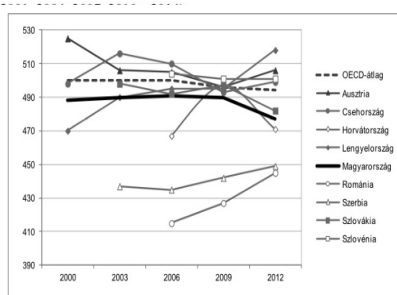

Bár Magyarország sajnálatos módon nem vesz részt a felmérésben, de a magyar bérszínvonalhoz és gazdasági modellhez hasonló észt, cseh, szlovák és lengyel adatok megfelelő alapot szolgáltatnak az összehasonlításra. A felmérés eredményei alapján világosan látszik, hogy **a kelet-európai munkaerő minősége nem tér el a magasabb bérezésű munkaerőtől. Az eltérő termelékenység okát tehát máshol kell keressük.**

Hasonló folyamatokat jeleznek az ismert PISA jelentések⁷ is. Ezek szerint a rendszerváltás utáni két évtizedben a keleti oktatási rendszerek semmivel nem voltak rosszabbak, mint a nyugatiak. A keleti munkavállalók képességei tehát az evidencia szerint nem határozzák meg a termelékenységet.

Forrás: OECD

Forrás: OECD (2001, 2004, 2007, 2010a, 2014)

Ábra 2 - A kelet-európai országok PISA szövegértés, matematika és természettudományos eredményei az OECD országokhoz átlagához és Ausztriához viszonyítva (Forrás: OECD PISA 2012 adatbázis)

A fentiek alapján tehát elmondható, hogy a termelékenység szintjét nem a munkaerő minősége határozza meg. Nem tekinthető tehát megalapozatlan követelésnek, ha a kelet-európai munkaerő a nyugatihoz hasonló béreket követel, hiszen az minimálisan elmondható, hogy nem saját képességei okán keres sokkal rosszabbul. Továbbra is keressük tehát az alacsony termelékenység okát.

⁷ <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/>

A kapitalizmus válfajai és a bérmegállapítás

Mivel a termelékenység szintjét láthatóan nem a munkaerő minősége határozza meg, ezért szükségünk van annak egyéb magyarázatára. Ismert módon a fejlődésgazdaságtan eredeti növekedési modellje, a Solow-Swan modell exogén változónak kezelte a termelékenységet:

$$Y(t) = K(t)^\alpha A(t)L(t)^{1-\alpha}$$

ahol Y a kibocsátás, K a tőke, L a munka, t az idő, α pedig a teljes tényező termelékenység. Ez az alapmodell a termelékenység szintjét exogén tényezőnek tekintette. A fejlődésgazdaságtani irodalom később erősen koncentrált ennek az úgynevezett Solow-i reziduumnak a feltárására. Ezen tág irodalom teljes körű felevenítésére jelen tanulmány keretei közt nincs lehetőség. Témánk szempontjából releváns viszont az endogén növekedésemléletek és az intézményi közgazdaságtan mondanivalója a termelékenységgel kapcsolatosan.

A neoklasszikus iskola exogén modelljei, mindenekeelőtt a Solow modell külső, nem elemzett tényezőként kezelte a **humán tőkét, a magas bizalmi szintet, az innovációt, az újítások átvételére való képességet, az intézményeket, a politikai viszonyokat, a korrupciót, a vállalkozási hajlandóságot és egy sor egyéb, fontos tényezőt**. Ezt korrigálva az endogén növekedésemléletek mindezt olyan belső tényezőként kezelik, amelyek alapvetően meghatározzák egy adott ország növekedési kilátásait.

Paul Romer⁸ a kutatásra és fejlesztésre fordított beruházások által gerjesztett externáliákat tekinti ilyennek. Az ő modellje már nem sugallja az exogén modell konvergencia-tételezését, helyette inkább a cirkuláris kumulatív kauzáció⁹ felé tendál. Romer szerint a növekvő skáláhozadék a tőkefelalmozás miatt meghatározhatatlan ideig folytatódhat, és ez magyarázza azt a tényt, hogy a technológiai vezetők termelékenységi rátái évszázadokon át emelkedtek.¹⁰

Robert Lucas¹¹ az emberi tőkét (human capital) beemeli a termelési függvénybe, ezáltal endogén tényezővé téve azt. Lucas 1988-ban publikált tanulmányában – a korábbi, neoklasszikus elméletekben alkalmazott homogén termelési tényezővel (tőke) szemben – kétféle tőkét különböztet meg egymástól: a fizikai tőkét, amelyet a neoklasszikus elméletekben leírtak alapján halmoz fel a gazdaság, illetve amelyet a termelési folyamatok során alkalmaznak; továbbá az emberi tőkét, amely nem csak a munkaerő, hanem a fizikai tőke termelékenységét is megnöveli.

M.P. Todaro¹² szerint az endogén növekedési modellek segítenek megérteni a tőke perverz (szegényebb országok felől a gazdagabbak felé) áramlását, amelyek súlyosbítják a fejlett és elmaradott országok közötti fejlettségi különbségeket. A beruházások hozadékának potenciális magas rátáit lerontják a humán tőkébe, K+F-be és innovációba történő alacsony beruházások.

---

⁸ (Romer, 1986)

⁹ (Myrdal, 1956)

¹⁰ Paul Romer 1991

¹¹ (Lucas, 1988)

¹² (Todaro, 1997) 92-93.old

J. Ros szerint¹³ az emberi tőke felhalmozása mögött olyan körülmények is szerepet játszanak, mint a jövedelmi szint, a jövedelem eloszlás, a gazdaságszerkezet és a külkereskedelmi szakosodás.

Ezen kérdések vizsgálatára külön irányzat jött létre. Az *institucionalizmus* (vagyis az intézményi iskola) képviselői a társadalmi magatartások, intézményesült emberi viselkedések, hagyományok és erkölcsök jelentőségét, a gazdaság szereplőinek és irányítóinak a motivációit, valamint az állam és a politika szerepét állították előtérbe a nemzetek fejlődésének vizsgálatában.¹⁴ Az intézmények szerepének elemzése vezetett oda, hogy ma már a politikai gazdaságtan irodalma a kapitalizmus különböző intézményi kombinációra fókuszál. A kommunizmus-kapitalizmus dichotómia legnagyobb hátránya, hogy elfed egy sokkal hasznosabb elemzési, kategorizálási lehetőséget, azt, amit egy ideje a politikai gazdaságtan a "kapitalizmus válfajai" kutatási programként ismer.¹⁵ Ez a megközelítés a kapitalista gazdasági és társadalmi rendszer különböző modelljei közötti igen lényeges és meghatározó különbségeket igyekszik feltárni.

A kapitalizmus válfajairól szóló, ma már kiterjedt irodalmat úgy érdemes összefoglalni, hogy minél kevesebb modellt vázoljunk fel. A túlságosan részletekbe menő elemzés ugyanis olyannyira sok kategóriára osztaná a globális kapitalizmust, hogy elveszne analitikus hozzáadott értéke. Ezért jelen elemzésünkben az irodalom nyomán a következő válfajokat különböztetjük meg:

- 1.) a neoliberais/angolszász országok,
- 2.) a skandináv/északi modell,
- 3.) a kontinentális jóléti államok,
- 4.) az offshore területek,
- 5.) a konzervatív fejlesztő államok,
- 6.) a kelet-európai dependens versenyállam.
- 7.) mediterrán modell

A Nyugat-Európában honos kapitalizmus fajták tárgyalására jelen keretek között nincs lehetőségünk, ám tárgyunk szempontjából fontos megjegyezni, hogy a skandináv és a kontinentális modell államaiban, de még számos mediterrán országban is a bérek megállapítása a termelékenység figyelembevételével a nagy lefedettségű szakszervezetek és a reprezentatív munkaadói kamarák közötti szektorális (ritkábban centralizált) béralkuval történik. Az esetek többségében a kormányzatok csak passzív szerepet játszanak. Ahogy látni fogjuk, a szakszervezetek erősségének meghatározó szerepe van a bérmegállapodásban, és ezen keresztül a termelékenység meghatározásában is.

A kapitalizmus válfajait tanulmányozva egyértelműen az a benyomásunk keletkezik, hogy a kelet-európai uniós tagokra jellemző társadalmi berendezkedés egyik előtte már létező kapitalizmus kategóriára sem hasonlít. A volt szovjet blokk országai a rendszerváltás idején olyan gazdasági modell felé orientálódtak, amelyet senki előtte ki nem próbált. A sajátos kelet-európai modell lényege, hogy a hazai megtakarítások helyett alapvetően a külföldi működő tőkére alapozza a fejlődését, mégpedig úgy hogy a vállalatok irányítását is átengedi a dominánsan nyugat-

---

¹³ (Ros, 2005)

¹⁴ (Szentés, 2011) 78. oldal

¹⁵ A "kutatási program" fogalmáról lásd Lakatos Imre magyar származású tudományfilozófust. (Lakatos, 1978) A kapitalizmus válfajai irodalmának (Hall & Soskice, 2001) adott kezdő lökést. Fontos még: (Shonfield, 1965) (Schmidt, 2002) (Amable, 2003)

európai, kisebb részben amerikai és távol-keleti transznacionális cégeknek. Az állam szakpolitikai értelemben passzív válik, sem érdemi jóléti államot nem működtet az északi modell mintájára, sem pedig aktív iparpolitikát a konzervatív fejlesztőállamokhoz hasonlatosan. Minden társadalmi változást a külföldi befektetések (FDI) járulékos hatásaként várja: a foglalkoztatás emelkedését és az ebből adódó életszínvonal emelkedést, a bérek felzárkózását, a technológiai és tudástranszfert, illetve a hazai tulajdonú gazdaság megerősödését a beszállítói láncok megerősödésén keresztül. A globális tőke számára nem vonzó periferikus térségek és társadalmi csoportok felemelésére nincs stratégiája, azt a neoliberais lecsorgó kapitalizmus (*trickle down economics*) alapján képzei el. A kapitalizmus válfajai kutatási program irdalma emiatt a kelet-európai modellt „**FDI függő piacgazdaságoknak**”¹⁶ nevezte el. A modellt Magyarország vezette be először, már a nyolcvanas évek második felétől. A legtöbb átalakuló állam előbb befelé igyekezett privatizálni, ám ezek a kezdeményezések a „haveri kapitalizmus” (*crony capitalism*: Meciar, Tudman, Klaus, stb.) jelenségének kialakulása miatt mind összecsuklottak.¹⁷ **A kilencvenes évek végére Horvátország és Szlovénia¹⁸ kivételével mindegyik régiós ország az FDI függő modell felé mozdult el.**

Mivel ezeknek az államoknak a fejlődési paradigmája a külföldi működő tőkére alapozódik, mindent meg kell tenniük ennek a vonzására. Ezért alacsony béreket és adókat és minél dereguláltabb üzleti környezetet biztosítanak. A szakszervezetek jogosítványait erősen korlátozzák, a béralkut a minimálisra szorítják, aminek következtében a szakszervezeti tagság is érhető okokból alacsony marad. Ebben az értelemben tehát a nyugat-európainál jelentősen gyengébb szakszervezetek is a befektetővonzó csomag részei, függetlenül attól, hogy milyen színvonalú párt vagy koalíció van hatalmon. Mindezekon felül az elmúlt évtizedek tapasztalatai szerint a régió kormányai még súlyos adókedvezményekkel illetve közvetlen támogatásokkal is versenyeztek egymással a nagybefektetők vonzására. A globális körülmények között önmagukat befektetési célpontként értelmező államokat Cerny „**versenyállamoknak**” nevezi.¹⁹ **A kelet-európai modell tehát legpontosabban „FDI függő versenyállamként” írható le.**

A szakszervezetek hatása a bérekre

Sraffa eredményei alapján nem lehet meglepő, hogy Thomas Piketty francia közgazdász világhírűvé vált könyvében²⁰ másfél évszázad brit, francia és amerikai adatait elemezve azt találja, hogy a munkabérek részesedése a hozzáadott értékből pont a szakszervezetek erejének csúcspontján, a második világháború utáni jóléti államban volt a legmagasabb. **A hetvenes évek végén indult neoliberalizációval, a szakszervezetek gyengítésével egyre nagyobb szeletet hasított ki a profit a megtermelt jövedelemből.**

---

¹⁶ (Nölke & Vliegthart, 2009)

¹⁷ (Drahokoupil, 2008) (Myant, 2003) (Pogátsa, Slovakia: Tatra Tiger or Belated Reconstruction?, 2009) (Myant & Drahokoupil, Transition Economies: Political Economy in Russia, Eastern Europe and Central Asia, 2010)

¹⁸ (Piroska & Lindstrom, 2007/2/11 June 2007)

¹⁹ (Cerny, 1997)

²⁰ (Piketty, 2014)

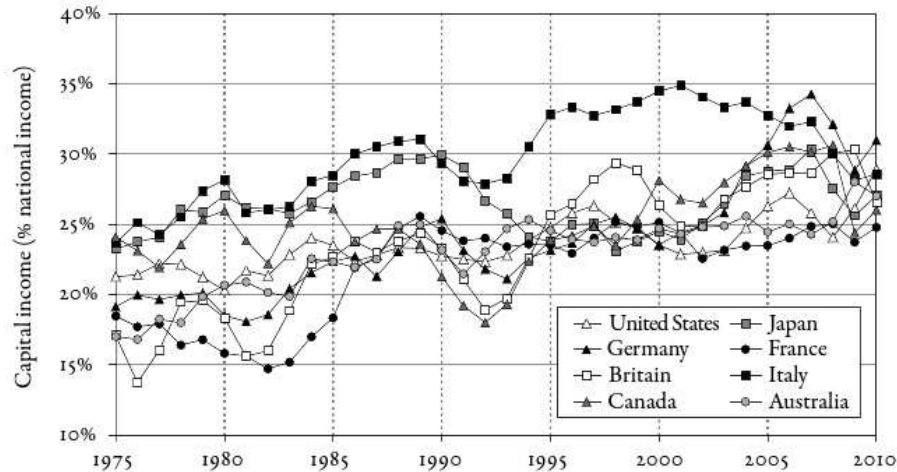

FIGURE 6.5. The capital share in rich countries, 1975–2010

Capital income absorbs between 15 percent and 25 percent of national income in rich countries in 1970, and between 25 percent and 30 percent in 2000–2010.

Sources and series: see piketty.pse.ens.fr/capital21c

Ábra 3 – Piketty adatai szerint a neoliberális korszakban a meggyengülő szakszervezetek miatt a jövedelem tőkearánya nő (Forrás: Piketty)

Az észak- és nyugat-európai jóléti államokban a szakszervezetek mind a mai napig megőrizték kulcsfontosságú szerepüket. Ezekben a skandináv és kontinentális jóléti államokban a bérmegállapodásoknak a kelet-európaítól eltérő rendszere alakult ki,²¹ ahol az ágazati kollektív megállapodások szinte minden munkavállalót lefednek. Ez a modell még olyan dél-európai államokban is működik, mint Olaszország és Portugália. Nem véletlen, hogy a Görögországba 2015 elején megválasztott megszorítás ellenes Sziriza párt is vissza kívánta állítani a kollektív megállapodások rendszerét, amit a megelőző, megszorító korszakban a külső intézményi hitelezői a görög gazdasági modellbe csúnyán belenyúlva megszüntettek.

Az erős szakszervezeti pozíció jótékony hatását a béralkura az empirikus adatok is visszaigazolják. Az angolszász (ír, brit) és kelet-európai (cseh, észt, lengyel, magyar, szlovák) országokban meghonosodott atomizált piaci béralku miatt mindösszesen a munkavállalók 30-40%-át fedi le kollektív megállapodás. A szolidarisztikus béralkuk európai modellje ezzel szemben Piero Sraffa említett felismerésére épül. 2012-ben az európai jóléti államokban (Hollandia, Izland, Ausztria, Dánia, Belgium, Dánia, Finnország, Svédország, Portugália, Franciaország és Olaszország) 80% feletti volt a kollektív megállapodások lefedettségi aránya. Érdeemes megnézni az OECD adatai alapján, hogy a kétfajta rendszer eredményeképpen mekkora részesedést volt képes a munkavállalói oldal kihalászni a GDP-ből:

²¹ Ennek részleteit tárgyalja (Hassel, 2007)

	Magas kollektív lefedettség (80 felett)	Alacsony kollektív lefedettség (30% körül)	Keleti tagállamok
Bérek aránya a nemzeti össztermékből 2012	67%	59%	57%

Táblázat 3 - Bérek aránya a nemzeti össztermékből erős és gyenge szakszervezetek esetén, 2012 (Forrás: Amsterdam Labour Institute illetve OECD)

A magas kollektív lefedettségű országok esetében 67%-os az átlagos bérarány, az alacsony kollektív lefedettségűek esetében 59%-os, a visegrádi és észtl pedig 57%! Azaz látványosan visszaszorítja a bérek részesedését a szakszervezetek gyengesége.

A bérek magasabb részesedését a szakszervezetek a nyugat-európai országok túlnyomó többségében a szektorális bérminimumok illetve a minimálbér intézményén keresztül érik el. A minimálbér/bérminimum emelésének foglalkoztatási hatását a magyar liberális közvélekedés egyértelműen károsnak tartja a foglalkoztatásra. A kérdéssel foglalkozó **nemzetközi irodalom** ²² **ellentmondásos a minimálbérnek a foglalkoztatásra gyakorolt hatásával kapcsolatban.** A kérdés szempontjából érdekes új könyvet publikált 2015 februárjában a **Nemzetközi Munkügyi Szervezet, az ILO.** A Janine Berg szerkesztette **Labour Markets, Institutions and Inequality (Munkapiac, intézmények és egyenlőtlenség)** című könyv szerzői a munkapiaci intézményekkel foglalkoznak, és nagyon sok releváns információt tartalmaznak a hazai viták tekintetében is. A kötet két szakértője, Patrick Belser és Uma Rani most ismét áttekintette az ide vonatkozó irodalmat, és kiegészítette azt saját elemzéseivel. Konklúziójuk **szint jelentős foglalkoztatást csökkentő hatása nincs a minimálbér emelésének, sőt, az akár még emelheti is a foglalkoztatást az aggregát kereslet emelésén keresztül.**

Az Egyesült Államokban 2014-ben hatszáz vezető közgazdász, köztük hét Nobel díjas is egyértelműen hitet tett a minimálbér-emelés mellett egy az Elnöknek írt levélben.²³ Az aláírók között volt Robert Solow, Kenneth Arrow, Daren Acemoglu, Dani Rodrik, James Galbraith, Erik Maskin, Peter Diamond és más hírességek. A következőképpen fogalmaztak:

“Az elmúlt években fontos fejlődésen ment keresztül a tudományos irodalom a minimálbér-emelés hatását tekintve a foglalkoztatásra, ugyanis ma már afelé mutatnak a bizonyítékok, hogy a minimálbéremelés hatása a minimálbéren foglalkoztatottak munkások foglalkoztatására vagy kicsiny, vagy nincs is ilyen hatás, akár még nehéz munkapiaci helyzetben sem. A kutatások azt jelzik hogy a minimálbér-emelésnek enyhe stimuláló hatása lehet a gazdaságra azáltal, hogy az alacsony bérezésű munkások elköltik

²² (Dolado, Felgueroso, & Jimeno, The Role of Minimum Wage in the Welfare State: An Appraisal, 2000) (Dolado, Kramarz, Machin, Manning, Margolis, & Teulings, 1996) (Freeman, 1996) (OECD, 2004) (Card & Krueger, 1994) (Kenworthy, 2004) (Neumark & Washer, 2007)

²³ <http://www.epi.org/minimum-wage-statement/> Az aláírók között volt Robert Solow, Daren Acemoglu

megemelkedett jövedelmüket, amely emeli a keresletet és a munkahelyek növekedését, segítve ezáltal a munkahelyteremtést.”

Annak, hogy a minimálbéremelés nem feltétlenül van foglalkoztatást csökkentő hatással, egyik oka, hogy a megemelendő minimálbér lehet nagyon messze a termelékenységi határ alatt. A neoklasszikus modell szerint ceteris paribus a minimálbér emelése csökkenti a foglalkoztatást, ha a bér meghaladja a munkatermelékenységet, és ezért a munkások kiárazódnak. (Bár ahogy már említettük, Sraffa a már idézett művében azt is bebizonyította, hogy olyan, hogy munkatermelékenység, nincs, itt mégis használjuk a neoklasszikus közgazdaságtan fogalomkészletét.) A kérdés nehézsége, hogy nem tudjuk, hogy hol van pontosan a termelékenység szintje az egyes szektorokban, vállalkozásoknál. Amennyiben a minimálbér emelés után se éri el a termelékenység szintjét, akkor a munkások úgy jutnak többletjövedelemhez, hogy nem árazódnak ki.

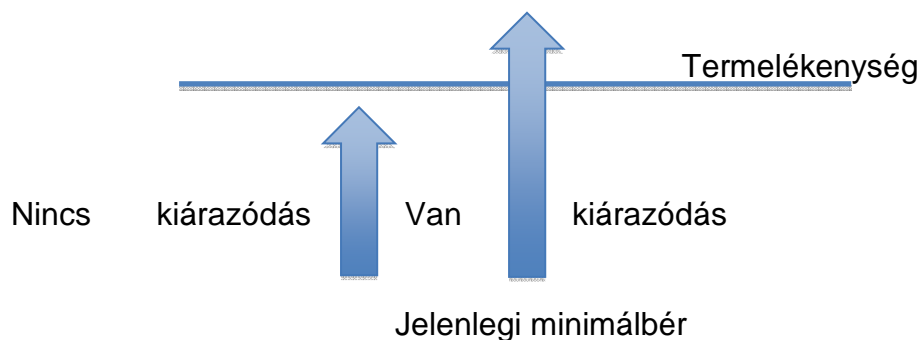
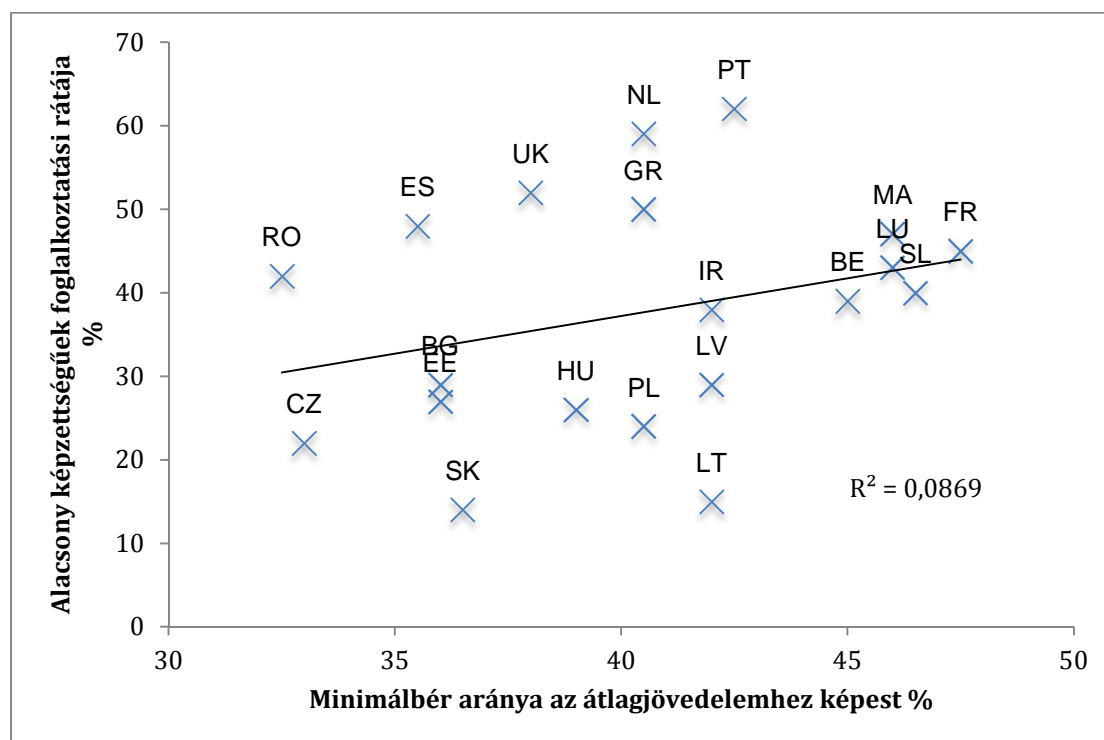

Figure 1 – A munka határtermelékenysége mint korlát a kiárazódás és ki nem árazódás szempontjából megemelt minimálbér esetén a neoklasszikus modellben

Mivel az egyes szektorokban, illetve azokon belül is meglehetősen különböző lehet a termelékenységi korlát, ezt központilag megállapítani meglehetősen nehéz. Ezért **előnyösebb az ágazati béralkuk folyamata, mint a minimálbér.** Az ágazati bérminimumot decentralizáltan maga a szektort legjobban ismerő vállalkozói és munkavállalói oldal találja meg közösen, ágazatonként differenciáltan, érdemi empirikus elemzésekre alapozva. A centralizált, egységes minimálbér esetén – valódi empirikus megállapítási módszer hiányában - állandó elméleti viták folyhatnak arról, hogy túl alacsonyan vagy túl magasan állapítódott-e meg a minimálbér.

Olyan országokban azonban, **ahol a szakszervezeti jogosítványok és finanszírozás gyenge, az állam kénytelen a központilag megállapított minimálbér szabályozás eszközehez nyúlni.** Magyarországon a többi FDI függő kelet-európai versenyállamhoz hasonlatosan nem csak az alacsony szakszervezeti tagság és kollektív lefedettség arány miatt ilyen ország, hanem azért is, mert a komplett szakszervezeti szféra éves állami támogatása nem több mint négy milliárd forint, ami egy pár száz fős állami intézmény éves költségvetésének felel meg. Ebből a pénzből kellene a magyar szakszervezeteknek nagyságrendileg négy millió munkavállalót képviselniük.

Az empirikus adatok sem igazolják vissza azt a széles körben elterjedt vélekedést, hogy a magasabb minimálbér szükségszerűen alacsonyabb foglalkoztatással jár együtt az alacsony képzettségűek körében. A két változó közötti kapcsolat nagyon laza. Számos országban magas a minimálbér aránya az átlagbér százalékában, ez még sem jár együtt az alacsony képzettségűek alacsony foglalkoztatottságával.

Ábra 4. - Minimálbér az átlagjövedelem arányában (earn_mw_avgr2) illetve az alacsony képzettségűek foglalkoztatottsága, 2010 (Eurostat)

A már említett ILO kötet szerzői nem csak a szektorális béralkuk, a szolidarisztikus bértárgyalások és a magas kollektív lefedettség mellett tesznek hitet. Támogatják **a Rehn-Meidner modellt is, melynek lényege, hogy a szakszervezetek és a kamarák folyamatos minimálbér/bérminimum emelésekkel igyekeznek kiszorítani az általuk „technológiai lemaradóknak” nevezett cégeket, melyek nem hajlandók a termelékenységük növelésére, inkább a munkavállalóik kizsákmányolásával maradnak életben.** (Sidney és Beatrice Webb még „parazita iparágaknak” nevezte ezeket 1902-ben!)²⁴ A modell szerint amelyik cég nem képes annyi hozzáadott értéket megtermelni, hogy legalább a létminimum szintjén eltartsa az alkalmazottait, annak nincs létjogosultsága. Ezen cégek alkalmazottait aktív munkapiaci eszközökkel át kell képezni, hogy esélyt kapjanak megélhetést biztosító vállalkozásoknál elhelyezkedni. Ebben a modellben **a minimálbér/bérminimum nem csupán a bérek felső korlátja, illetve moderált formában versenyképességi tényező, hanem fokozatos emelése a gazdaságfejlesztés eszköze.** A hazai vállalkozói

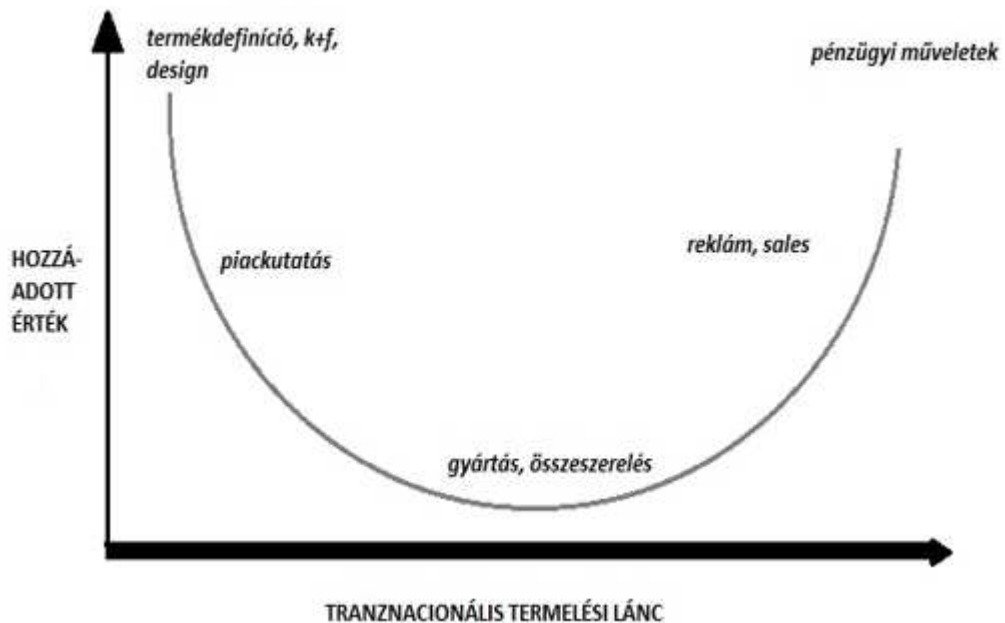
²⁴ (Webb & Webb, 1902)

szektor technológiailag innovatívabb része is panaszkodik, hogy versenyhátrányba kerül az alacsony minimálbér miatt azokkal cégekkel szemben, melyek a termelékenység fejlesztése helyett a munkavállalók létminimum alatti bérezésével képes alacsony árakat kínálni. Az alacsony bérek effektív kényszer nélkül ebben az értelemben konzerválják a gazdaság egy részének alacsony termelékenységét. Ha nem lenne minimálbér, a béreket az abszolút padlóig lenyomná a piac – ahogy azt a feketegazdaságban látjuk is. Nem véletlen, hogy Észak- és Nyugat-Európában adminisztratív eszközökkel igyekeznek alsó korlátot szabni a bérminimumnak és ezen keresztül a termelékenységnek. A Rehn-Meidner modellt a munkavállalói oldalról szociális okokból támogatják, az ágazatokat tömörítő kamarák oldaláról pedig termelékenységi, versenyképességi okokból.

A minimálbér hatása a termelékenységre

Ahogy említettük, a kelet-európai FDI függő versenyállam a külföldi működő tőke vonzásával kíván felzárkózni. A külföldi működőtőke szempontjából nem az a meghatározó, hogy mely iparágakat sikerül vonzani, hanem hogy az egyes iparágakban milyen hozzáadott értékű termelési fázisokat.

Ábra 5 – Hozzáadott érték szintek a transznacionális termelési láncban

A transznacionális cég lokációs döntéseit egy rendkívül összetett kiértékelés alapján hozza meg. Szerepet játszanak benne olyan tényezők, mint a földrajzi távolság, a helyi munkaerőpiac, az adók, az állami

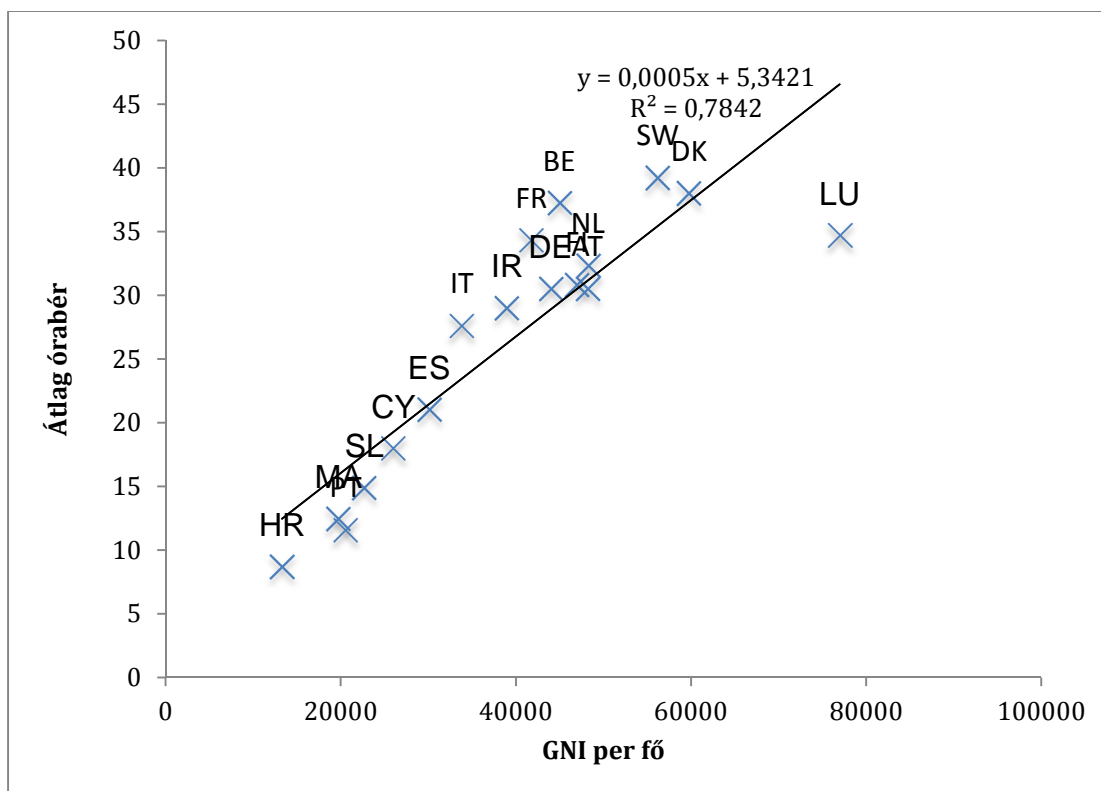
támogatások, az energiaárak, a környezetvédelmi szabályozás, és még számos egyéb tényező. Ráadásul természetesen minden egyes iparágban más és más tényezőt, más súllyal kell figyelembe venniük.

Egy nagyon erősen meghatározó tényező ismert az Európai Unió vonatkozásában. **A minimálbér a magas kollektív lefedettségű Nyugat-Európában €10-13, a keleti tagállamokban €2.** Több nyugat-európai országban (Ausztria, Németország, skandináv országok) nem volt hivatalos minimálbér (Németországban most került bevezetésre). Ezek az országok azonban jóléti államok, ahol szektorális ágazati bérminimum van érvényben, melyet a munkaadók és a munkavállalók közösen állapítanak meg. Ez a bérminimum pedig még a 9-13 eurós határnál is magasabb.

Mi következik az európai minimálbér/bérpadló trendekből a transznacionális cégek befektetéseire nézve? **Alapvető összefüggés, hogy a nyugat- és észak-európai országokban a 10-15 euró körüli óránkénti minimálbér/bérminimum miatt olyan termelési fázis nem rentálbilis, melynek az óránkénti termelékenysége nem haladja meg ezt a szintet. Kelet-Európában viszont ezek a termelési fázisok jövedelmezően telepíthetők, hiszen a minimálbérek csak 2 euró környékén jelentenek alsó korlátot.**

Mindebből következik, hogy a tőke szabad áramlása miatt az alacsony hozzáadott értékű termelés Kelet-Európába áramlik. Természetesen áramolhat ide magas hozzáadott értékű termelési fázis is, de mivel az alacsony hozzáadott értékű csak ide telepíthető, ez egyszerű matematikai összefüggés miatt lehúzza a nemzeti termelékenységi átlagot. Ezzel szemben Nyugat- és Észak-Európában csak a magas hozzáadott értékű termelés marad, ami magas nemzeti termelékenységi átlagot eredményez. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy **a kelet-európai FDI függő versenyállam „magára húzza” az alacsony hozzáadott értéket.**

A logikai lánc folytatásaként **a keletiek egy munkaóra jutó alacsony termelékenysége miatt a neoklasszikus modellben az ehhez tartozó bérek tartósan alacsonyak maradnak, miközben a nyugatiak termelékenysége és ebből következően a bérei is magasak.** A passzívan a transznacionális cégekre építő gazdasági modell tehát divergenciához és nem konvergenciához vezet. Mindezt az is bizonyítja, hogy ha csupán azokat az uniós országokat tekintjük, melyek nem FDI függő versenyállamok, akkor sokkal gyengébb összefüggést találunk a neoklasszikus modellben a termelékenység és a bérek között!

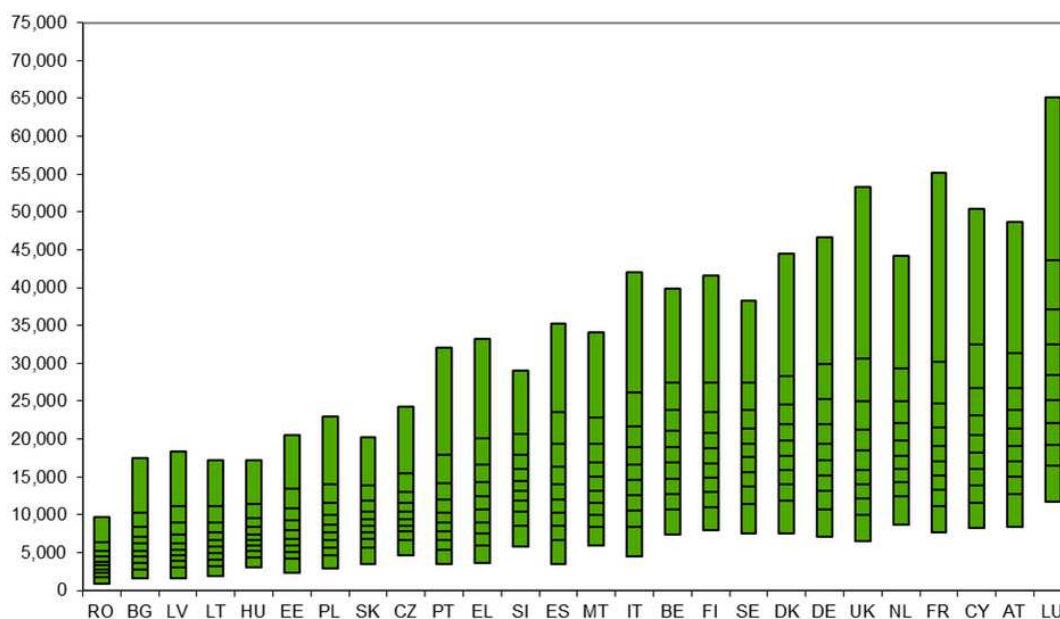
Ábra 6 - Lineáris regressziós trendvonal az egy főre jutó termelékenység és az átlag órabér (€) között, nem FDI függő versenyállam uniós országok, 2010 (Forrás: saját számítás Eurostat alapján)

Ráadásul a trendvonal meredeksége is egészen más. Ha ebbe a trendvonalba behelyettesítjük a magyar egy főre jutó FDI/adatot, akkor **a ténylegesen mért €7,5-ór óránkénti bér helyett €115-ös bért kapunk!** Nyilvánvalóan ez nem tekinthető egy az egyben a jelenlegi termelékenység mellett potenciálisan elérhető magyar bérnek, de jelzi azt, hogy az alacsony minimálbérékkel és bérszínvonallal alacsony hozzáadott értékű termelési fázisokat magára húzó kelet-európai FDI alapú versenyállamok erősen lehúzzák az összeurópai termelékenység-bér trendvonal alját.

A termelékenység és a minimálbér között tehát endogenitás fedezhető fel, azaz **az alacsony bér nem egyszerűen versenyképességi tényező, ahogy azt a liberális gazdaságfelfogás tételezi, hanem az alacsony minimálbéren keresztül csökkenti a nemzeti átlagtermelékenységet is, ami kedvezőtlen módon visszahat a bérekre.**

Szakpolitikai javaslat: bérstratégia

Fontos látni, hogy a nyugat-európai országokban a minimálbér olyan magas szinten van, hogy a létminimumot majd mindenhol meghaladja:

Source: European Commission, Eurostat, cross-sectional EU-SILC 2011, UDB August 2013
Social Situation Monitor

Ábra 7 – Jövedelem eloszlások Európában, € vásárlóerő paritáson Eurostat PPS, 2011 (Source: [EU-SILC](#))

A százötvenezer forint nettóhoz közeli magyar átlagbér a bérelőosztás kétharmadánál magasabb szinten van, ez pedig vásárlóerő paritáson az alsó egy-két nyugat-európai jövedelmi tized szintjének felel meg. Azaz egy olyan magyar, aki jobban keres mint a foglalkoztatottak kétharmada, maga is csak olyan életszínvonalon él vásárlóerő-paritáson, mint a legrosszabb jövedelmű nyugat-európaiak. **Létminimum alatt a magas minimálbér miatt nyugaton gyakorlatilag senki nem él.** Ennek az elérése lenne a feladat Magyarországon is.

Jelenleg a **teljes munkapiac negyede, azaz valamivel több mint egymillió ember keres munkából kevesebbet, mint a létminimum!**²⁵ Ez az arány az állami foglalkoztatottnál 16%. Teljességgel elfogadhatatlan, hogy államnál dolgozó munkából nem visz haza a létminimumnak megfelelő összeget! Százezer állami alkalmazott bérének kipótlása minimálbérről a létminimumra nagyságrendileg 20 milliárd forint lenne évente. **A versenyszférában 30%,** ám ez az 5 fő alatti vállalkozásokat nem tartalmazza. Ezen a helyzeten nem sokat segít a szürke gazdaság. Az ál-minimálbéresek javítják az életszínvonalat, ugyanakkor a munkaügyi ellenőrzések szerint a dolgozók negyedét nem fizetik ki évek óta, és szintén negyedét illegálisan, fizetés nélkül túlóráztatják.²⁶

A nettó minimálbér emelése legalább a létminimum szintjére nem csak mindenfajta morális kód alapján méltányos, hanem még a termelékenység és így a bérfelzárkózásunkat is szolgálja. Ennek érdekében javasolt a **Rehn-Meidner modell magyarországi alkalmazása.** A

²⁵ Policy Agenda „Dolgozói szegénységről és kitörési lehetőségről” 2015.

²⁶ Lásd Jelentés a munkaügyi ellenőrzésekről 2010-2014

létminimumot hosszabb távon ki nem termelő cégeket ki kell szorítani a piacról a minimálbér emelésével, aktív munkapiaci politikával, átképzésekkel lehetőséget adva ezen cégek foglalkoztatottainak a tisztességes megélhetésre. Eközben a fenntartható kimenet nélküli közmunkára²⁷ szánt összegeket vissza kell csatornázni az aktív munkapiaci tevékenységbe, az átképzésbe.

A magasabb bérek követelése tehát nem a magasabb termelékenységre való törekvés helyetti meg nem érdemelt „mágikus nagy ugrásról” szól, amely a teljesítmény emelését helyettesíti. Nyilvánvalóan óriási szükség van az oktatási rendszer és a felnőttoktatás érdemi működtetésére, finanszírozására. E tekintetben a GDP arányos kiadásaink folyamatosan csökkentek, és ma már nagyságrendileg a megduplázásukra lenne szükség az uniós átlag eléréséhez. Az oktatás és a képzés alapvető elemei a termelékenység emelésének, amely a magasabb bérek alapja, korlátja. De azt is látni kell, hogy aktív bérpolitika nélkül a legjobb oktatási rendszer sem lenne működőképes. A létminimum alatt élők, sőt, a nem sokkal afelett élők számára saját létezésük biztosítása is komoly kihívást jelent. Időmérlegük, költségvetésük, erőfeszítéseik erre irányul. Objektíve nincs lehetőségük a saját egyéni „versenyképességük” fejlesztésére, ha erre külső, állami segítséget nem kapnak. Kapcsolatrendszerük többségében hozzájuk hasonló helyzetben lévőkben áll, akiknek szintén sem megfelelő erőforrásaik, sem esetleges mintaként szolgáló sikeres életstratégiáik nincsenek. Drámaian alacsony fogyasztóképes keresletük erősen gátat szab a helyi vállalkozói hajlandóság kibontakozásának, ami az ország szegényebb régióiban szemmel látható. Egy elszegényedett társadalom nem dinamizálható gazdaságilag.

Ezen felül fontos szembenézni a tárgyalt intézményi közgazdaságtani megfontolásokkal. A termelékenység emelése nem egy analóg folyamat, ahol azonos piacgazdasági modellt működtető országok állnak egymással versenyben, és a szegényebbek jövője automatikusan a gazdagabbak jelene, és mindez csak idő kérdése. A valóságban a kapitalizmus különböző válfajai állnak egymással versenyben. A skandináv és a nyugat-európai kontinentális/rajnai modell egészen másképp működik, mint a kelet-európai külföldi működtetőke függő versenyállam. Ráadásul ezek a modellek nem függetlenek egymástól, hanem kölcsönös dependenciákban léteznek. A kelet-európai modell tudatosan húzza magára az alacsony hozzáadott értékű termelést. Magas hozzáadott értékű termelési fázisokat tartalmazó saját vertikumai alig vannak. Ezért nem meglepő, hogy a nyugati és keleti országok termelékenységei közti különbség nem csökken, hanem nő.²⁸

Végezetül egy mítosz eloszlatása. Bár múltbéli eseményekből a megváltozott körülmények miatt nem lehet a jelen folyamataira következtetni, mégis gyakran elhangzik az ellenvetés, hogy a 2001-2-es, nemzetközi összehasonlításban drámai minimálbér emelés tömegeket árazott volna ki. Ekkor a minimálbér az átlagbér 30%-áról 50%-ára emelkedett, ami óriási emelésnek számít nemzetközi összehasonlításban, azonban még így is elmarad az EU által átvett 60%-os ILO ajánlástól. Maga az emelés mértéke azonban jelentősnek mondható. Ugyanakkor a foglalkoztatási adatokból az

---

²⁷ (Bakó, Cseres, Kálmán, Molnár, & Szabó, 2014)

²⁸ (Pogácsa, 2015)

elterjedt vélekedésekkel szemben az látható, hogy annak nem volt a gazdaság egészére nézve foglalkoztatást csökkentő hatása.

	2000	2001	2002	2003
Foglalkoztatottak száma	3856,2	3868,3	3870,6	3921,9

Ábra 8 – A teljes nemzetgazdaság foglalkoztatotti létszámának alakulása a 2001-2es nagy minimálbér-emelés idején, ezer fő, 15-74 éves népesség (Forrás: KSH)

- Bakó, T., Cseres, G. Z., Kálmán, J., Molnár, G., & Szabó, T. (2014). *A munkaerőpiac peremén lévők és a költségvetés*. Budapest: MTA KTI.
- Berg, J. (2015). *Labour Markets, Institutions and Inequality: Building Just Societies in the 21st Century*. Cheltenham / Geneva: International Labour Organisation / Edward Elgar.
- Bhaduri, A. (1969). On the significance of recent controversies in capital theory: a Marxian view. *Economic Journal*, 79:532-9.
- Card, D., & Krueger, A. B. (1994). Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast Food Industry in New Jersey and Pennsylvania. *American Economic Review*, 84 (4), 772-93.
- Dolado, J., Felgueroso, F., & Jimeno, J. (2000). *The Role of Minimum Wage in the Welfare State: An Appraisal*. Bonn: IZA.
- Dolado, J., Kramarz, F., Machin, S., Manning, A., Margolis, D., & Teulings, K. (1996). The Economic Impact of Minimum Wages in Europe. *Economic Policy*, 11 (23), 319-372.
- Freeman, R. (1996). The Minimum Wage as a Redistributive Tool. *Economic Policy*, 106,436, 639-649, 842-849.
- Harcourt, G. C. (1972). *Some Cambridge Controversies in the Theory of Capital*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hassel, A. (2007). *Wage Setting, Social Pacts and the Euro: A New Role for the State* (. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kenworthy, L. (2004). *Egalitarian Capitalism? Jobs, Incomes and Inequality in Affluent Countries*. New York: Russel Sage.
- Myrdal, G. (1956). *An International Economy*. New York: Harper.
- Neumark, D., & Washer, W. L. (2007). MInimum Wages and Employment. *Foundations and Trends in Microeconomics*, 3 (1-2), 1-182.
- OECD. (2004). *Employment Outlook*. Paris: OECD.
- OECD. *OECD Skills Outlook 2013: First Result from the Survey of Adult Skills*. OECD.
- OECD-Eurostat. (2012). *OECD-Eurostat Methodological Manual for Purchasing Power Parities*. Luxembourg: Eurostat.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-first Century*. Cambridge, Massachusetts / London: The Belknap Press of Harvard University Press.

- Pogátsa, Z. (2015). No Convergence in the Central and Eastern European Member States: A Multiple Indicator Analysis. In R. Jamilov, & Y. Akbar, *Neo-Transitional Economics*. London: Emerald Publishers.
- Ros, J. (2005). The Pioneers of Development Economics and Modern Growth Theory. In K. Jomo, & E. S. Reinert, *The Origins of Development Economics. How Schools of Economic Thought have Adressed Development*. London-New York: Zed Books.
- Sraffa, P. (1960). *The Production of Commodities by Means of Commodities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szentes, T. (2011). *Fejlődésgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Todaro, M. P. (1997). *Economic Development*. London New York: Longman.
- Webb, S., & Webb, B. (1902). *Industrial Democracy*. London: Longmans .